

บทสรุป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของการผลิตผ้าพื้นเมือง โดยพิจารณาเปรียบเทียบบทบาทและความสำคัญของผ้าในชุมชนช่วงก่อนและหลังระยะเวลาที่ผ้าได้กลายเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมในวงกว้าง

จากการศึกษาพบว่า ผ้าพื้นเมืองในชุมชนหาดเสี้ยว มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการบวนการผลิต ผู้ผลิต รูปแบบ ลวดลาย และกลุ่มผู้บริโภค รวมถึงความหมายที่ชุมชนมีต่อผ้าก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย การขยายตัวของความนิยมผ้าพื้นเมืองที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เป็นผลมาจากทั้งในระดับนโยบายของรัฐ และจากบทบาทของบุคคลภายในชุมชนหาดเสี้ยวเอง

ในระดับนโยบายของรัฐนั้น จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เส้นทางคมนาคมจากภายนอกสู่ชุมชนเกิดความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ที่ตัดผ่านชุมชนอยู่เดิม ได้รับการเชื่อมต่อกับทางหลวงสายต่าง ๆ และทำให้ชุมชนหาดเสี้ยวเป็นเสมือนปากประตูสู่ภาคเหนือ ในปี พ.ศ. 2510 เป็นปีแรกที่ทางจังหวัดได้จัดงานประจำปีเผาเทียนเล่นไฟขึ้นเป็นครั้งแรก และจัดเป็นประจำทุกปีในเวลาต่อมา ทำให้ศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดได้รับความสนใจในวงกว้าง ต่อมาเมื่อรัฐบาลประกาศปีท่องเที่ยวครั้งแรกขึ้นในปี พ.ศ. 2523 เพื่อสนับสนุนให้มีการท่องเที่ยวภายในประเทศ ทำให้ชุมชนหาดเสี้ยวซึ่งอยู่ใกล้กับสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย พระบรมธาตุเมืองเชลียง และเตาสังคโลก เริ่มมีนักท่องเที่ยวมาเยือนมากขึ้น ช่วงของการประทุกครั้งใหญ่ของการท่องเที่ยวเป็นครั้งที่ 2 ในปีพ.ศ. 2533 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเห็นนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ทำให้มีนโยบายของการพัฒนาและฟื้นฟูของที่ระลึกซึ่งจำเป็นต้องผูกพันกับศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม ในปีต่อมาจึงประกาศให้เป็นปีศิลปหัตถกรรมไทย (พ.ศ. 2531-32) โดยที่ได้ส่งผลต่อการขยายตัวของความนิยมสินค้าพื้นเมืองโดยตรง

นอกจากบทบาทของรัฐแล้วจะเห็นได้ว่า บุคคลภายในชุมชนหาดเสี้ยวเอง ได้มีส่วนสำคัญต่อการขยายตัวของการผลิตผ้าพื้นเมืองด้วย บุคคลภายในชุมชนเองทั้งร้านค้าและผู้ทอได้พยายามจะปรับเปลี่ยนรูปแบบ ขนาด และลวดลายของผ้าที่ผลิตในชุมชนให้สอดคล้องกับ

รสนิยมผู้บริโภคภายนอก เช่น การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้วยการนำมาจากภายนอกหรือดัดแปลงจากที่มีอยู่ในชุมชนหรือการนำลวดลายจากชุมชนอื่นมาผสมผสานกับลวดลายเดิม แต่อย่างไรก็ตาม ภายในชุมชนเองก็ได้พยายามรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนหมดสิ้น นอกจากนี้ บุคลากรในชุมชนยังได้พยายามสร้างสถาบันทางวัฒนธรรมของตนคือ พิพิธภัณฑ์ผ้าพื้นเมือง ขึ้นเพื่อแสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์ของชุมชนที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น และมีสมบัติทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตผ้าพื้นเมืองชุมชนบ้านหาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย

จ.สุโขทัย จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งจากนโยบายของรัฐโดยรวมและเกิดขึ้นจากความริเริ่มของบุคคลภายในชุมชนด้วย ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้จะได้กล่าวแยกออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ คือ ประเด็นของความเปลี่ยนแปลงของชนิด รูปแบบ และลวดลาย และในประเด็นของความเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมในชุมชนผู้ผลิต ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับดังนี้

ในประเด็นแรกนี้พบว่า การผลิตผ้าพื้นเมืองของชุมชนหาดเสี้ยวที่เคยผลิตใช้ภายในชุมชน หรือนำออกขายบ้างในบางโอกาสและภายหลัง ได้เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายตลอดเวลา โดยมีร้านค้าในชุมชนเป็นแหล่งใหญ่ของการแพร่กระจายนั้น มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะด้วยกันคือ

1.1 ผ้าพื้นเมืองบางชนิดซึ่งเคยผลิตใช้พิธีกรรมบางอย่าง ได้เลิกผลิตไปหรือผลิตน้อยลงมาก บางอย่างยังมีการผลิตในรูปแบบเดิม แต่เป็นการผลิตเพื่อขายโดยเฉพาะ และผลิตขึ้นเพื่อใช้ในจุดประสงค์ใหม่ ตัวอย่างเช่น ชินตาเติบ ซึ่งเป็นผ้าสีแดงตลอดทั้งผืน และมีลวดลายประกอบเล็กน้อย และใช้เฉพาะในงานพิธี "ขามเฮือน" ของแม่เชื้อและลูกสะใภ้เท่านั้น ในปัจจุบันเมื่อประเพณีดังกล่าวได้เลิกปฏิบัติไป ทำให้ชินตาเติบในลักษณะเดิมไม่มีการผลิตอีกต่อไป แต่ชุมชนได้นำชื่อชินดังกล่าวนี้มาใช้เรียกชื่อชินบางชนิดของหาดเสี้ยว คำว่า "ชินตาเติบ" จึงยังไม่สูญไป แต่ตัวชินของเดิมนั้นเลิกผลิตไปนานแล้ว (จนกระทั่งในปัจจุบัน ผู้ให้ข้อมูลในชุมชนหลายคนก็ให้ข้อมูลสับสนและขัดแย้งกันว่าชินตาเติบก็มีรายละเอียดแตกต่างจากชินอื่นอย่างไร)

กรณีของผ้าในพิธีกรรมบางอย่างที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อสนองความต้องการอย่างใหม่ ได้แก่ ผ้าเช็ดหน้า ผ้ากึ่ง ที่เป็นสิ่งของประการหนึ่งในเครื่องกองบวช เมื่อมีการบวชอาจใช้ผ้า

กำมะหยี่หรือผ้าม่าน ซึ่งหาซื้อได้ทั่วไปมาซึ่งแทนผ้ากึ่งที่ผลิตเป็นลวดลายโบราณแบบเดิม หรือ อาจใช้วิธีการยืมจากเพื่อนบ้าน ผ้ากึ่ง หรือเครื่องกองบวชต่าง ๆ จึงถูกเปลี่ยนเมื่อไปสู่ผู้สะสม หรือพ่อค้าที่ร้านซื้อเพื่อนำไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง ทำให้หาหาซื้อได้ยากและมีราคาแพง เมื่อมีความต้องการในบางครั้งคราวก็จะใช้วิธีการจ้างทอ ในปัจจุบันมีผู้ทอรายหนึ่งทำหน้าที่ทอผ้าในพิธีกรรมเพื่อขายให้กับผู้สั่งซื้อเฉพาะ โดยตนเองมีลวดลายเก่าอยู่จำนวนหนึ่งสำหรับทอเลียนแบบ

นอกจากนั้นผ้าในพิธีกรรมบางอย่างที่หมดหน้าที่ไปแล้ว เช่นผ้าห่อคัมภีร์ ก็อาจมีการผลิตใช้ในพิธีบวชบ้าง แต่มีจำนวนน้อยมากและเป็นการผลิตเพื่อเป็นพิธีเท่านั้น

ผ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหรือเป็นผ้าทางประเพณีที่ผู้หญิงต้องทอให้ผู้ชายในวันแต่งงานด้วย "แรงงานแห่งความรัก" นั้น เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้าหมอลาบ ในปัจจุบันนอกจากจะไม่มีการผลิตแล้ว ยังกลายเป็นของมีค่าที่หายากของบรรดาผู้สะสมอีกด้วย ในระยะหลังผ้าประเภทนี้ได้ตกเป็นสมบัติของชนต่างถิ่น และค่อย ๆ สูญไปจากชุมชน จะมีหลงเหลืออยู่บ้างก็ในพิพิธภัณฑ์ของร้านค้าในชุมชนและตามตู้ของบางครอบครัวที่ยังคงมีความหลงใหลกับอดีตของตนเอง

1.2 ผ้าพื้นเมืองที่ถูกผลิตเพิ่มขึ้น ในการผลิตผ้าของชุมชนหาดเล็ชวั้น ถึงแม้ว่าจะมีผ้าบางชนิดสูญไป แต่จำนวนประเภทและชนิดของผ้าหาดเล็ชวกลับมีเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องด้วยมีการคิดผลิตผ้าบางชนิดหรือผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่ดัดแปลงมาจากของเดิมหรือนำเอารูปแบบมาผลิตใหม่ ตัวอย่างเช่นผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอของบ้านหาดเล็ชวที่ปัจจุบันเป็นสินค้าขายดีอีกชนิดหนึ่ง เนื่องจากมีราคาไม่แพงนักและใช้ประโยชน์ได้กว้างขวาง (ตามทัศนะของผู้บริโภค)

ในการผลิตเพื่อใช้แบบเดิมนั้น ไม่มีการผลิตผ้าคลุมไหล่และผ้าพันคอ เนื่องจากไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชนโดยตรงได้ เช่นการนำมาคลุมไหล่ ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ นั้นคนในชุมชนนำโดยพ่อค้าที่ต้องการตอบสนองรสนิยมของผู้บริโภค ได้นำเอามาเผยแพร่ในชุมชนด้วยการว่าจ้างทอ จนกระทั่งปัจจุบันกลายเป็นสินค้าของชุมชน นอกจากนั้นเพื่อการสร้างความแปลกใหม่ให้กับผู้บริโภคผ้าพื้นเมืองบางชนิด (คือตีนจก) จึงได้มีการคิดดัดแปลงรูปแบบเสียใหม่ให้มีรูปร่างแปลกตาไปจากเดิม จึงได้มีการผลิตขึ้นชนิดใหม่ ๆ ขึ้นในชุมชน เช่น ขึ้นไหมเรียบ, ขึ้นลายขึ้น และขึ้นยกดอกเพื่อนำมาใช้ต่อตีนจกและเป็นที่ยอมรับซื้อ นอกจากนั้นยังมีการดัดแปลงตีนจกให้นำไปใช้ประดับตกแต่งเป็นเนคไท เสื้อหรือหมอน ซึ่งปกติแล้วไม่มีการผลิตใน

ลักษณะดังกล่าว

1.3 ผ้าพื้นเมืองที่เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนั้นนอกจากจะเป็นการปรับเปลี่ยนสีและลวดลายแล้วยังเป็นการผลิตแบบขยายส่วน ทั้งนี้เนื่องจากระบบนิยของผู้บริโภคและการใช้เทคโนโลยีเพื่อประหยัดเวลา เช่น การผลิตผ้าขาวม้า ได้มีการผลิตให้มีขนาดตากกว้างขึ้น เพิ่มตารางผ้าขาวม้ามีขนาดประมาณ 1 x 1 นิ้ว แต่ปัจจุบันมีขนาดกว้างกว่าเดิมถึง 1 เท่า ทั้งนี้เกิดจาก "คนไทยชอบผ้าขาวม้าตาใหญ่" แล้วยังเป็นการลดเวลาการผลิตในขั้นตอนของการตัดทอนด้วย นอกจากนี้ การนำเอาการยกเหาเข้ามาช่วยในการจกลายขาวม้าที่เชิงผ้าขาวม้า ทำให้ลวดลายที่ได้ลดความซับซ้อนลงจากเดิม

ในการผลิตขั้นต้นแต่เดิมจะผลิตเฉพาะตัวชิ้นเท่านั้น คือ ชิ้นต่อหัวต่อตีนเพื่อนำมาต่อหัวชิ้นและตีนชิ้นตามความต้องการและสถานะของผู้ใส่ เช่น ต่อหัวสีขาว-แดง และต่อตีนแดงหรือตีนดำ แต่ ปัจจุบันจะผลิตชิ้นให้มีขนาดกว้างขึ้นกว่าเดิม โดยทอชิ้นที่รวมเอาตัวชิ้นและหัวชิ้นหรือตัวชิ้นกับตีนชิ้นเข้าไว้ด้วยกัน การผลิตชิ้นที่มีขนาดกว้างกว่าเดิมนี้ช่วยให้ประหยัดเวลาและทุน เพราะไม่ต้องจ้างต่อหัวชิ้นหรือตีนชิ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทำให้โครงสร้างของชิ้นเดิมที่มีหัวชิ้น ตัวชิ้น และตีนชิ้นต้องเปลี่ยนไป

การผลิตที่บางอย่าง เช่น ชิ้น เข็มดั่งไม้ ซึ่งเดิมก็ต้องแบ่งการเห็นผ้าออกเป็น 2 ส่วนแตกต่างกัน เพื่อหลังจากที่ทอแล้วลวดลายที่ได้จะมีทิศทางของลวดลายสวนทางกัน แต่เมื่อมีการเร่งการผลิตจึงละ เลขขั้นตอนดังกล่าวเสีย ทำให้ชิ้นเห็นในปัจจุบันขาดคุณสมบัติดังกล่าวไป

ในกรณีของตีนจกนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากทั้งทางสี ลวดลาย และรูปแบบกฎเกณฑ์เดิมที่กำหนดว่าตีนจกลายใดต่อกับชิ้นชนิดใดนั้นถูกยกเลิกไป มีการนำชิ้นลักษณะใหม่ ๆ มาต่อกับตีนจก ซึ่งผลิตเฉพาะแต่ลวดลายบางลวดลายที่ผลิตได้ง่ายและเป็นที่ยอมรับเท่านั้น

ได้มีการนำลายตีนจกจากที่อื่น ๆ มาใช้ในชุมชนเพื่อสร้างความแปลกใหม่ และนำเทคโนโลยีมาใช้ ส่งผลให้ลวดลายต้องเปลี่ยนแปลงจากเดิม กล่าวคือ ขาดช่องว่างระหว่างลายแต่ละลาย ลายประกอบบางลายเปลี่ยนรูปไป

ลักษณะของลายตีนจกเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะที่ตกแต่งมากขึ้น (decorative) ขณะเดียวกันก็ทำให้ง่ายลง (simplicity) กล่าวคือ มีการขยายขนาดตีนจกให้กว้างมากยิ่งขึ้น

ขึ้นด้วยการไล่ลดสายประกอบลงไปมากกว่าเดิม ขณะเดียวกันแต่ละสายก็ลดความซับซ้อนลง ด้วยการตัดรายละเอียดบางอย่างออก โดยหันมาให้ความสนใจกับสีมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของลวดลายต้นจก ไม่ได้เปลี่ยนถึงในระดับโครงสร้างลวดลาย เพราะจำเป็นต้องดำรงความเป็นลักษณะทางชาติพันธุ์ของตนเองไว้

แต่จำต้องเน้นไว้ด้วยว่าในกระบวนการผลิตผ้าพื้นเมืองของภาคอีสานทั้งหมดนั้น ยังมีการผลิตผ้าบางชนิดที่ยังคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ได้ ซึ่งจะ ได้กล่าวถึงในช่วงของการเปรียบเทียบต่อไป

ในประเด็นที่ 2 นั้นพบว่าการเปลี่ยนแปลงของการผลิตผ้าพื้นเมืองของชุมชนภาคอีสานได้ส่งผลกระทบต่อบริบททางสังคมของการทอผ้า กล่าวคือ การผลิตผ้าพื้นเมืองเพื่อขาย ก่อให้เกิดการขยายตัวของร้านค้าที่เพิ่มขึ้น ตามความนิยมบริโภคผ้าพื้นเมืองที่สูงขึ้น ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา มีร้านค้าเพิ่มจำนวนขึ้นเกือบเท่าตัวของร้านค้าเดิม นอกจากนี้ยังเกิดมีผู้ค้ารายย่อยที่เป็นทั้งผู้ทอเอง และผู้รับซื้อเพื่อนำไปขายต่อในที่ต่าง ๆ อีกจำนวนมาก การเติบโตของร้านค้าส่งผลกระทบต่อขยายตัวของกิจการจ้างงาน คือการรับจ้างทอ มีปริมาณของผู้ทอเพิ่มสูงขึ้น และอายุเฉลี่ยของผู้ทอก็ลดน้อยลง คือมีกลุ่มนักเรือนรับจ้างทอมากขึ้น นอกจากนี้ผู้ทอยังขยายครอบคลุมไปถึงเด็กผู้ชาย และคนไทยที่ทอผ้าไม่เป็นอีกด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้เกิดจากการนำเทคโนโลยีใหม่ (เหา) มาใช้ ทำให้กระบวนการทอง่ายขึ้นกว่าการผลิตแบบเดิมมาก

การเข้ามาของเทคโนโลยีและการจ้างงานเป็นรายชิ้น ก่อให้เกิดการจัดแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน ความรู้ เรื่องกระบวนการทอผ้าซึ่งเคยถ่ายทอดและสืบเนื่องอย่างเป็นระบบ ถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ ผู้ทอไม่จำเป็นต้องรู้กระบวนการทอทั้งหมด เนื่องจากทางร้านค้าจะเป็นผู้จัดการให้ เป็นการลดขั้นตอนการผลิตให้ โดยให้แต่ละส่วนทำงานเฉพาะด้าน

จากการขยายตัวของความนิยมผ้าพื้นเมือง ในฐานะสินค้าทางชาติพันธุ์ ทำให้การผลิตสินค้าบางชนิด (เช่นต้นจก) ในชุมชนจำต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) และความเป็นของแท้ (authenticity) ทำให้เกิดนิทรรศน์ผ้าพื้นเมืองขึ้นในชุมชน การนำเสนอผ้าพื้นเมืองของชาวภาคอีสานโบราณและสิ่งของเครื่องใช้ชาวพวนในอดีตที่พ่อค้าในชุมชนได้เก็บรวบรวมและจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อแสดงถึงกรอบอ้างอิงเรื่องเอกลักษณ์

ทางชาติพันธุ์และความเป็นของแท้ที่ผลิตขึ้นใหม่ เป็นการเชื่อมโยงเวลาในอดีต-ปัจจุบัน ให้เป็นกระแสเดียวกัน สินค้าที่มักท่องเที่ยวซื้อในวันนั้นจึงเป็นชนิดเดียวกันกับของที่ผลิตใช้ในอดีต อย่างไรก็ตามในด้านรูปลักษณะและชุมชนผู้ผลิต

เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในการผลิตและการใช้ผ้าพื้นเมืองอย่างชัดเจนของชุมชนหาดเล็ชว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ใน 2 ระยะเวลาคือ ช่วงเวลาของการผลิตแบบประเพณี และช่วงเวลาของการผลิตเพื่อขาย จึงแบ่งการได้อธิบายออกเป็น 2 ช่วงเวลาตามประเด็นของผู้ผลิต ผู้บริโภค รูปแบบและลวดลายของผ้าพื้นเมือง และความหมาย โดยลำดับดังนี้

ผ้าในชุมชนหาดเล็ชว ในอดีต

- ผู้ผลิต

ผู้ผลิตผ้าในชุมชนหาดเล็ชวคือ ผู้หญิง ในช่วงวัยที่แตกต่างกันของผู้หญิงนั้น ผู้คนอยู่กับในกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งในการผลิตผ้าอยู่เสมอ ในตอนเป็นเด็กนั้น เริ่มต้นการเข้าร่วมในกระบวนการต่าง ๆ เช่น การทอผ้า การตัดผ้า หรือการปั่นฝ้าย ดังคำกล่าวที่ว่า "พอรู้จักคำก็หัดปั่นหัดตัด" จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่กระบวนการทอที่ไม่ซับซ้อนและไม่ใช้แรงมากนัก เช่น การทอข้อม ทอผ้าเปลือกนวม เมื่อโตเป็นสาวก็ต้องเริ่มทอผ้าขึ้น ผ้าขาวม้าหรือตีนจกให้กับตัวเองและสมาชิกในครอบครัวใช้ หลังจากแต่งงานก็มีหน้าที่ทอผ้าที่จำเป็นต้องใช้ในครอบครัว และเตรียมการสำหรับสมาชิกใหม่ พอเริ่มเข้าสู่วัยกลางคนก็มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะสืบทอดความรู้บางอย่างจากคนเฒ่าคนแก่ คือ การเก็บเหาและเป็นขั้นตอนเดียวกับที่จะอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวของตน ความรู้เรื่องการทอผ้าจึงเป็นมรดกของผู้หญิงที่มีการส่งทอดจากคนรุ่นหนึ่งถึงคนอีกรุ่นหนึ่งภายในครอบครัว ผู้หญิงจึงมีบทบาทอย่างมาก ในการผลิตผ้าและเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร เพื่อใคร อย่างไร และเมื่อใด

ระยะเวลาของการผลิตนั้น ผู้หญิงจะใช้เวลาว่างหลังจากการทำงาน และเมื่อหมดภาระเรื่องงานบ้านแล้ว ในการทอผ้า ในปีหนึ่ง ๆ มีช่วงระยะเวลาว่างจากงานในไร่นาเพียง 2 ช่วง คือ หลังการปลูกข้าวและการเก็บเกี่ยว การทอผ้าขึ้นหนึ่งจึงอาจใช้เวลา

ยาวนานนับเดือน โดยเฉพาะขึ้นต้นจกอาจใช้เวลาข้ามปี ยกเว้นแต่การเร่งทำการผลิตผ้าทั่ว ๆ ไปเพื่อขายในงานบุญประจำปี ซึ่งมีไม่กี่ครั้งในแต่ละปี และจำนวนที่ผลิตขายก็มีจำนวนจำกัด

- ผู้บริโภค

การผลิตผ้าพื้นเมืองในอดีตนั้นเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในชุมชนเป็นอันดับแรก หากมีเหลือเกินความต้องการ อาจนำไปแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ตนผลิตไม่ได้จากชุมชนอื่น หรือเก็บไว้ขายในงานประจำปี ผู้บริโภคจึงเป็นบุคคลในชุมชนทั้งหญิงและชาย ขณะเดียวกันการบริโภคภายในชุมชน ก็ผูกพันอยู่กับวิถีชีวิต และโอกาสอันหลากหลายของชุมชนที่เปิดโอกาสให้ในงานพิธีกรรมสำคัญ ๆ ประจำปี จะเป็นช่วงที่ขึ้นต้นจกได้ถูกนำออกมาใช้ นอกจากนี้เป็นการนุ่งห่มโดยตรงแล้ว ในการสวมใส่ผ้ายังเป็นโอกาสที่จะได้แสดงสถานภาพและความสามารถของตนเองแล้ว ขณะเดียวกันการสวมใส่จึงเป็นเสมือนการสื่อสารข้อความบางอย่างไปยังบุคคลอื่นในชุมชนด้วย

การบริโภคผ้าชนิดต่าง ๆ ในชุมชนจึงขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาส เช่น ขึ้นบางชนิดผ้าบางอย่างผลิตขึ้นด้วยแรงผลักดันของพิธีกรรม เช่น การแต่งงาน การบวช งานศพ นอกจากนั้น การบริโภคผ้าภายในชุมชนก็ไม่ได้มาจากการซื้อ เพราะเป็นการผลิตขึ้นเพื่อใช้เอง หรือเป็นของขวัญของกำนัล สำหรับบุคคลที่ผู้ผลิตมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมด้วย เช่น ใช้ผ้าห่มเป็นของเยี่ยมแม่ลูกอ่อน หรือการผลิตผ้าไหว้ญาติข้างฝ่ายสามีของผู้หญิง ผ้าแต่ละชนิดที่ผลิตขึ้นในชุมชนจึงเพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยโดยตรง ไม่ว่าจะในชีวิตประจำวันหรือในพิธีกรรม

- รูปแบบและลวดลาย

รูปแบบและลวดลายของผ้าแต่ละชนิดในชุมชนถูกผลิตขึ้นตามรสนิยมของชุมชนที่ได้รับสืบทอดกันมาจากคนรุ่นก่อน ผ้าพื้นเมืองจึงถูกผลิตซ้ำในรูปแบบลักษณะเดิม ด้วยเทคนิควิธีการแบบเดิม ภายใต้อิทธิพลโครงสร้างรูปแบบ-ลวดลายเดิม แต่ก็มีช่องว่างให้กับการสร้างสรรค์ของผู้ทอ เช่น การใช้สี และการปรับเปลี่ยนตำแหน่งของลวดลาย และเนื่องด้วยข้อจำกัดของสีที่มีอยู่ไม่มาก ทำให้โทนสีที่ใช้ภายในชุมชนไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก รูปแบบและลวดลายจึงดำรงความเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของตนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างไปจากชุมชนอื่นชัดเจน

- ความหมาย

การทอผ้าเป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงที่ผู้ชายจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว เว้นแต่ในกรณีของการสร้างเครื่องมือ ผ้าถูกแบ่งแยกประเภทตามเพศของผู้สวมใส่ ไม่มีการนำมาใช้ปะปนกัน

เช่น ผู้หญิงไม่นำผ้าขาวม้าของผู้ชายมารัดหน้าอก ไม่นำผ้าขึ้นไปวางพาดบนรถไถ หรือเครื่องมือทางการเกษตรที่ผู้ชายเป็นเจ้าของ ผ้าถุงของสตรีจะถือว่าเป็นของต่ำและไม่นำไปเข้าร่วมในงานพิธี ผ้าแต่ละชนิดมีความหมายเฉพาะที่สื่อสารเข้าใจกันภายในชุมชน เช่นความแตกต่างระหว่างคนที่นั่งขึ้นดินแดงและดินดำทางสภาพภาพของการสมรส หรือการใช้ผ้าขาวม้าสีและลายที่แตกต่างกันของคนหนุ่มและคนแก่ ผ้าชนิดหนึ่ง ๆ จึงมีความหมายเฉพาะตัวเป็นสมบัติของเพศและวัยที่แตกต่างกัน และสื่อความหมายบางอย่างเฉพาะ

ผ้าในชุมชนภาคอีสานในปัจจุบัน

- ผู้ผลิต

ในการผลิตผ้าพื้นเมืองเพื่อขายที่มีปริมาณการผลิตสูงที่เท่ากับการผลิตแบบเดิมมากขึ้น ผู้หญิงยังคงเป็นผู้ผลิตที่สำคัญซึ่งเข้าร่วมกระบวนการผลิตด้วยการเป็นลูกจ้าง แต่ศูนย์กลางของการผลิตย้ายไปอยู่ที่พ่อค้าที่เป็นผู้กำหนดว่าจะผลิตอะไร สำหรับใคร อย่างไร และเมื่อใด และเพื่อการผลิตให้ทันกับการขยายตัวของความนิยม ผู้ค้าจึงได้พยายามแสวงหาเทคโนโลยีในการผลิต เพื่อการผลิตให้ได้มากและรวดเร็ว การนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้นี้เองที่ทำให้มีการขยายฐานของผู้ผลิตให้กว้างขึ้น โดยรวมถึงเด็กผู้ชาย และคนนอกวัฒนธรรมผ้าของชุมชน เช่น คนไทย เข้าไว้ด้วย เนื่องจากเทคโนโลยีใหม่ช่วยลดขบวนการเรียนรู้ให้แยกออกเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ขบวนการทอผ้าง่ายขึ้น

เทคโนโลยีใหม่เหล่านี้ยังส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกความรู้ของกระบวนการทอผ้าทั้งหมดออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ ความรู้ของกระบวนการทอผ้าไม่ใช่สิ่งจำเป็นอีกต่อไป ผู้ทอจึงทำหน้าที่เป็นผู้ทออย่างแท้จริง ในขณะที่การผลิตแบบประเพณีนั้น เรียกร้องความรู้ทั้งกระบวนการของการทอ การที่ผู้ทอจะทอผ้าให้สำเร็จได้นั้นจะต้องเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้น การนำเทคโนโลยีมาใช้ทำให้เกิดผู้ชำนาญการพิเศษ (Specialist) เฉพาะด้าน ในกระบวนการผลิต ความรู้และเทคนิคบางอย่างจึงอยู่ในวงจำกัด ไม่แพร่กระจาย เนื่องจากมีมูลค่าในทางเศรษฐกิจ

การใช้เทคโนโลยีใหม่ก็ช่วยย่นระยะเวลาในการผลิตให้สั้นเข้า การทอผ้าชิ้นหนึ่ง ๆ

โดยเฉพาะต้นจกจะใช้เวลาน้อยลงจากเดิมมาก

- ผู้บริโภค

ผู้บริโภคเริ่มปัจจุบันขยายวงออกไปนอกชุมชนอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่ชุมชนต่างถิ่น จนถึงชาวต่างประเทศ การบริโภคก็เป็นการบริโภคที่นอกเหนือจากจุดมุ่งหมายเดิม และไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่นการซื้อผ้าขึ้นเพื่อนำไปทำผ้าม่าน ขึ้นต้นจก ผ้ากึ่ง เพื่อการสะสมและประดับตกแต่ง หรือการบริโภคที่นอกเหนือประโยชน์โดยตรง เช่น ผ้าคลุมไหล่ หรือ ผ้าพันคอ

รูปแบบของการบริโภคในปัจจุบันเป็นการบริโภคด้วยการซื้อ มิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยนหรือเป็นของกำนัลอีกต่อไป ผ้าไหมที่ซึ่งต้องใช้ในการแต่งงานภายในชุมชนก็ไม่ได้ใช้วิธีทอ แต่เป็นการซื้อจากตลาดที่มีรูปแบบของการผลิตเพื่อคนนอกชุมชน

อย่างไรก็ตาม ผู้บริโภคภายในชุมชนยังคงมีอยู่ แต่ละเลือกบริโภคและผลิตในรูปแบบสีเส้นแบบประเพณี

- รูปแบบและลวดลาย

รูปแบบและลวดลายของผ้าพื้นเมืองหาดเสี้ยวนั้นค่อนข้าง ๑ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง เป็นงาน "ศิลป์พื้นบ้าน" พยายามเปลี่ยนเป็น "ศิลป์พื้นเมือง" ด้วยการหยิบยืมลวดลายจากที่อื่นมาใช้ เพื่อตอบสนองกับรสนิยมของบุคคลภายนอก มีการใช้ลวดลายสีเส้นใหม่จากภายนอก หรือผลิตด้วยเครื่องที่ไม่เคยผลิตมาก่อนในชุมชน เช่น สีชมพู สีม่วง หรือเป็นการขยายขนาดให้ใหญ่ขึ้น เช่น ต้นจกขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ยังคงพยายามรักษา "ความเป็นของแท้" และ "ลักษณะทางชาติพันธุ์" ของชุมชนเอาไว้ เพราะลักษณะดังกล่าวเป็น "จุดขาย" ของชุมชน การนำลวดลายจากภายนอกมาใช้พร้อมกับขยายขนาดมิได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างลวดลายแต่อย่างใด หากแต่เป็นการนำโครงสร้างสองส่วนมาซ้อนต่อกันเท่านั้น โครงสร้างของลวดลายโดยรวมจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนั้น การนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ทำให้รูปลักษณ์ของลวดลายเปลี่ยนไปบ้าง คือ มีขนาดลดลงและเข้ามาชิดติดกันมากขึ้น ขณะเดียวกันการใช้เทคโนโลยีทำให้โครงสร้างสีแบบเดิมซึ่งเป็นพหุรงค์ (Polychrome) จำเป็นต้องลดจำนวนของสีลงจึงทำให้สีบางสีโดดเด่นกว่า (Dominant)

ยังได้มีการนำผลิตภัณฑ์เดิมมาดัดแปลงเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่มากขึ้น เช่น นำลวดลายที่เคยปรากฏบนผ้าเช็ดหน้าของผู้ชายมาดัดแปลงเป็นหมอนหรือเสื่อผู้หญิงซึ่งค่อย ๆ เพิ่มความนิยมมากขึ้น

- ความหมาย

เดิมทีความหมายของผ้าบางชนิด เป็นความหมายเฉพาะเจาะจงของผู้หญิงที่สื่อออกไปในชุมชน แต่ต่อมาได้เกิดการขยายตัวของความหมายและกลายเป็นตัวแทนของชุมชน เช่น กว๊านของ ตันจก ซึ่งเดิมมีความหมายเพียงบอกคุณสมบัติบางประการของผู้สวมใส่ ต่อมาเมื่อมีการผลิตมากขึ้นจนกลายเป็นสินค้าที่ขึ้นหน้าชั้นตาของชุมชน ชันตันจกจึงได้ขยายความหมายกว้างขึ้นกว่าเดิม กลายเป็นตัวแทนของชุมชน ดังนั้นจึงมักจะพบกันตันจกปรากฏในที่ต่าง ๆ มากขึ้นเพราะถือว่าเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมร่วมกันของชุมชนหาดเสี้ยว

ผ้าพื้นเมืองหาดเสี้ยวจึงได้รับบทบาทใหม่เป็นสินค้าทางชาติพันธุ์ เป็นสินค้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของของที่ระลึก

เพื่อเป็นการสื่อความหมายกับคนนอกชุมชนอย่างชัดเจน ไม่คลุมเคลือ การแสดงรูปลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic image) ประการเดียวกันไม่เพียงพอ สินค้าบางชนิดเช่นผ้าขาวม้าจึงต้องใส่ข้อความลงไปว่า "ที่ระลึกจากหาดเสี้ยว" สลับกับการจกเก็บลายข้างม้าในแบบเดิมด้วย

ถึงแม้ว่า ผ้าพื้นเมืองหาดเสี้ยวจะมีความเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม จำต้องกล่าวไว้ด้วยว่าผ้าบางชนิดยังคงมีการผลิต การบริโภคและมีความหมายไม่แตกต่างไปจากเดิม การนุ่งขึ้นของสตรีชาวหาดเสี้ยวจำนวนไม่น้อยในปัจจุบันก็ยังเป็นขึ้นในรูปแบบและสีสันเดิม แม้ว่าตนเองจะเป็นผู้ทอผ้าขึ้นสี่สอใด แต่ก็เป็นการผลิตเพื่อขายเท่านั้น นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการผลิตแบบ "ปั่นผ้า" คือ การรวมกลุ่มกันผลิตขึ้นในลักษณะเดิมร่วมกันออกทุนและลงแรง เมื่อเสร็จแล้วจึงนำมาแบ่งกันตามจำนวนทุนและแรงงาน ผู้สูงอายุยังคงใช้การผลิตผ้าขึ้นลักษณะนี้ เช่น ชันตามะโดน ชันตาถี้ ซึ่งในปัจจุบันไม่มีการผลิตเพื่อขายเนื่องจากไม่มีผู้บริโภคคนนอกชุมชน กลุ่มผู้ใช้ขึ้นซึ่งเป็นผู้สูงอายุจึงร่วมกันผลิตเป็นครั้งคราว นอกจากนี้การผลิตผ้าหลบนอน ผ้าห่ม ย่อมขนาดใหญ่เพื่อใช้ใส่ผ้ายชชะทอผ้าก็ยังคงมีการผลิตและบริโภคภายในชุมชน

การศึกษาคั้งนี้ จึงแสดงให้เห็นว่า ในกระบวนการการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการผลิตและการใช้ผ้าพื้นเมืองของชุมชนหาดเสี้ยว นั้น มีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านของผู้ผลิต ผู้บริโภค รูปแบบ ลวดลาย และความหมาย ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมการผลิตและการใช้ผ้าบางชนิดก็ยังคงรูปแบบเดิม ทั้งด้านผู้ผลิต ผู้บริโภค รูปแบบลวดลายและความหมาย

ในแง่มุมของความเปลี่ยนแปลงจากศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ปรับตัวไปสู่ความเป็นพื้นเมืองเมืองในสังคมสมัยใหม่ นั้น ผ้าพื้นเมืองบ้านหาดเสี้ยวมิได้เปลี่ยนแปลงไปตามรสนิยมของผู้บริโภคภายนอกอย่างเต็มที่ หากแต่มีความพยายามที่จะดำรงลักษณะทางชาติพันธุ์ของตนไว้ ในศิลปหัตถกรรมของตนด้วย ขณะเดียวกับการกลายเป็นสินค้าก็มีได้ทำลายความหมายเดิมในชุมชน หากแต่การค้าช่วยให้เกิดการขยายตัวของความหมายเดิมและช่วยให้ศิลปหัตถกรรมมีชีวิตอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่ที่กำลังเปลี่ยนแปลง